

Makai József

Szerbia: a zöldek felemelkedése és bizonytalan sikere

Bevezetés

Teljesítették a környezetvédelmi mozgalmak, illetve a tüntetők minden kérését, jelentette be a szerbiai kormányfő 2022. január 20-án. Ana Brnabić azt mondta, pontot tettek a Rio Tinto multinacionális bányavállalat – azaz helyi leánycége, a Rio Sava – ügyére, hiszen a kormányülésen felszámolták a Jadar projektet kivitelező munkacsoportot, megszüntették a jadarit ásvány feldolgozására szolgáló, különleges rendeltetésű övezet területrendezési tervét,¹ továbbá semmissé nyilvánítottak minden kapcsolódó szabályozást, illetve a vállalatnak kiadott engedélyt. Brnabić szerint az állam (vagy kormány) és a cég között egyébként sohasem létezett szerződés.² A miniszterelnök szerint a kormány döntése miatt aggódó Rio Tinto is hibázott, mert a helyiekkel nem kommunikált megfelelően, nem magyarázta el, milyen előnyökkel járna a beruházás. A cég közleményében azt írta, megértik a közvélemény környezetvédelmi aggályait, bár a projekt megvalósítása összhangban lenne „minden szerbiai és nemzetközi előírással”. A Rio Tinto szerint a projektről Szerbia kormányának a tényekre épülő vita és párbeszéd alapján kellene döntenie.³

A miniszterelnöki bejelentés valójában nem volt meglepő, hiszen Brnabić már két nappal korábban azt mondta, „a Rio Tinto heteken belül nem lesz Szerbiában”,⁴ a kormányzati kommunikációs eszközként szolgáló néhai hírügynökség, a Tanjug pedig január 13-án arról írt, hogy Aleksandar Vučić államfő szerint

¹ Министарства грађевинарства, саобраћаја и инфраструктуре, Република Србија: *Просторни план подручја посебне намене за реализацију пројекта експлоатације и прераде минерала јадарита „Јадар“*. Београд, Институт за архитектуру и урбанизам Србије, 2019.

² Brnabić: Poništene dozvole, odluke, rešenja – stavili smo tačku na Rio Tinto. *NI*, 2022. január 20.

³ Rio Tinto zabrinut zbog izjava predstavnika Vlade o povlačenju prostornog plana. *NI*, 2022. január 20.

⁴ Б рнaбићeвa: Риo Тинтo ускoрo нeћe бити у Србији. *Политика*, 2022. január 18.

a kormány felszámolja a bányavállalattal kötött megállapodásokat.⁵ A jól értesült Tanjug egy nappal a kormányülés előtt is megírta, hogy másnap bejelentik a Rio Tinto távozását.⁶ A január 20-i kormányülés után Brnabić azt mondta, a beruházás ellenzőinek már nincs miért tiltakozni, hiszen elérték céljukat.

A tüntetés éve

A miniszterelnök a 2021 szeptembere óta zajló tüntetésekre utalt. Valójában már korábban is voltak tiltakozások (2021. január 10-én az Eko straža tüntetett,⁷ április 10-én az Ekološki ustanak⁸), ám a folyamat szeptember 11-e után gyorsult fel. A kormányzat a szeptemberi eseményt annak ellenére sem érezte különösebben fenyegetőnek, hogy a résztvevők két órára lezárták a Branko hidat, a főváros második legfontosabb átkelőjét.⁹ Brnabić azt mondta, érthetetlen, mi szükség volt a tüntetésre, amikor Szerbiának végre „olyan kormánya van, amelyik fontosnak tartja a környezetvédelmet”.¹⁰ A kormányfő helyettese, Zorana Mihajlović szerint voltak, akik arra használták a környezetvédelem kérdését, hogy politikai pályára léphessenek.¹¹ Vučić elnök szerint Szerbiában az „erős és szervezett oltságellenes mozgalom” mellett megjelentek a bányászat ellenzői is, akik azt szeretnék, hogy megszűnjön a bányászat, leálljanak az erőművek, és Szerbiának ne legyen árama. Szerinte vannak, akik mindent elleneznek, azt pedig kizártnak tartotta, hogy a Rio Tinto ügyében a következő hónapokban bármilyen döntés szülessen.¹²

A kormányzat eleinte kiszervezte a tiltakozásokról szóló kommunikációt, az esemény és a résztvevők bírálata, pocskondiázása a befolyása alatt álló

⁵ Vucic: Government looks likely to scrap Rio Tinto contracts. *Tanjug*, 2022. január 13.

⁶ Gov't set to confirm Rio Tinto's departure from Serbia. *Tanjug*, 2022. január 19.

⁷ Protest za bezopasan vazduh zakazan za 10. januar u Beogradu. *Balkan Green Energy News*, 2021. január 6.

⁸ Održan Ekološki ustanak, organizatori traže obustavu seče šuma i emisiju na RTS (FOTO/VIDEO). *Danas*, 2021. április 10.

⁹ Ekološki ustanak – „marš Rio Tinto“ i kritike vlastima uz tenzije na mostu. *NI*, 2021. szeptember 11.

¹⁰ Ekološki „ustanak za opstanak” u centru Beograda. *Glas Amerike*, 2021. szeptember 11.

¹¹ Mihajlović: Ekološki skup iskorišćen za promociju pojedinih koji žele u politiku. *NI*, 2021. szeptember 11.

¹² Vučić o ekološkom protestu: Pored antivaksera, u Srbiji se pojavili i antirudari. *NI*, 2021. szeptember 12.

média feladata lett. Az *Informer* bulvárlap például arról írt, hogy a parlamenten kívüli pártok – a környezetvédelemre hivatkozva – megpróbálták manipulálni a választókat, és fel akarják hívni magukra a figyelmet.¹³ A lap egy 15 másodperces, kontextusából kiragadott videóval csupán azt a felszólalót emelte ki, aki a beszédében azt mondta, hogy a 2003-ban meggyilkolt kormányfő, Zoran Đinđić kriminalizálta a privatizációt, és áron alul adta el a gyárakat¹⁴ (a szervezők elhatárolódtak a beszédétől¹⁵). A *Večernje novosti* szerint az utak lezárása feldühítette a polgárokat,¹⁶ a tiltakozók pedig csak szavakban számítanak környezetvédőknek, ugyanis rengeteg szemét maradt utánuk.¹⁷

A következő akció 2021. november 6-án, a közszolgálati tévé (Radio-televizija Srbije – RTS) székházánál zajlott, mert az RTS a Rio Tinto hirdetését sugározta. Ugyan a megtépzott tekintélyű médiahatóság (Regulatorno telo za elektronske medije – REM) szerint a hirdetés semmilyen tekintetben sem volt törvénytisztító, a tiltakozók azt követelték, hogy az RTS „azonnal szüntesse be a szégyenteljes spot sugárzását”, a közszolgálati média pedig „az egészséges Szerbia, nem pedig Szerbia mérgezése”, „a polgárok, nem a titkos szerződések érdekében” cselekedjen, „az igazság, nem pedig a hazugság és a bűnözés” szolgálatában.¹⁸ November 19-én ismét az RTS székháza előtt volt tüntetés, mert a közszolgálati tévé – formai okokra hivatkozva¹⁹ – megtagadta az aktivisták Rio Tinto-ellenes hirdetésének sugárzását.²⁰ November 22-e és 24-e között több megmozdulás is volt. Tiltakoztak a belgrádi metró tervezett útvonala ellen (a környezetvédők

¹³ A megjegyzést akár cinikusnak is nevezhetjük, hiszen az ellenzék bojkottálta a 2020-as választásokat, és 2021-ben a parlamentben gyakorlatilag csak a kormánypártok, illetve a velük gyakran együttműködő kisebbségi pártok képviselői ültek (a választások előtt a 3 százalékra leszállított bejutási küszöb miatt ugyan néhány politikai formáció elindult, de a bojkott annyiban sikeres volt, hogy egyikük sem jutott be).

¹⁴ /VIDEO/ Jasna poruka sa skupa opozicije! Zoran Đinđić je kriminalizovao privatizaciju i prodao fabrike u bescenje! *Informer*, 2021. szeptember 11.

¹⁵ Bojana Milovanović: Zorana Đinđića vredali na eko protestu, šta Ćuta kaže na to. *Nova.rs*, 2021. szeptember 12.

¹⁶ Građani besni zbog blokiranih saobraćajnica: Verbalni okršaji sa učesnicima „ekološkog” protesta (VIDEO). *Novosti.rs*, 2021. szeptember 11.

¹⁷ Ekologija samo na rečima: Iza učesnika današnjeg protesta ostale gomile đubreta (FOTO). *Novosti.rs*, 2021. szeptember 11.

¹⁸ Protest „Ekološki ustanak” održan ispred zgrade RTS. *Euronews Srbija*, 2021. november 6.

¹⁹ RTS: Nisu ispunjeni formalni uslovi za emitovanje spota protiv Rio Tinta. *NUNS*, 2021. november 23.

²⁰ Manojlović: Brutalna cenzura, RTS neće da pusti reklamu protiv Rio Tinta. *NI*, 2021. november 18.

szerint az építkezés veszélyeztetné a főváros ivóvízbázisát); az államfő pedig ekkor még a tüntetőket naplopóknak nevezte, akiknek délelőtt 11-kor nincs jobb dolguk.²¹ November 23-án a kisajátításról szóló, illetve a népszavazásról és népi kezdeményezésekről szóló törvények ellen tüntettek a parlament előtt.²² Másnap, 24-én a civilek petíciót adtak át a parlamentben, nehezményezve egyúttal, hogy az aláírásgyűjtő íveken szereplő adatokat közjegyzőkkel kellene hitelesíteni (ez jelentős többletköltséget okozna a kezdeményezőknek, és gyakorlatilag lehetetlenné tenné, hogy a civil akcióknak érdemi következménye legyen).²³ A petíciót 68 ezren írták alá, a Rio Tinto beruházása ellenit pedig több mint 200 ezren. A tüntetők szerint a kisajátításról szóló törvénnyel a kormány „Szerbia gyarmatosítását tette lehetővé, és a nagytőke érdekeit képviseli, ezentúl pedig bárki tulajdonát elvehetik”.²⁴ A megmozdulásokon a Rio Tinto már nem pusztán aggályos beruházásként jelent meg. A cég a környezetvédelmi veszélyeken túl a külföldről érkező, Szerbiának hátrányos beruházások jelképe lett.

A parlament november 26-án mindkét törvényt elfogadta,²⁵ és ezután a tiltakozások gyorsan eszkalálódtak. 2021. november 27-én Belgrádban – és több vidéki városban is – a tüntetők egy időre elfoglalták a főutakat, és leállították a forgalmat. A rendőrség adminisztratív eszközökkel (tiltó végzésekkal), illetve fizikai jelenléttel próbálta megakadályozni az akciókat. Az Eko straža a levegőszennyezés miatt szervezett másnapra, 28-ára tiltakozó menetet,²⁶ más környezetvédelmi csoportok pedig 27-én a rendőri túlkapások miatt tüntettek.²⁷

A tiltakozások nem voltak erőszakmentesek. A legsúlyosabb incidens november 27-én, Šabacnál történt. A tüntetők közé egy markoló hajtott (az egyik környezetvédő felmászott a munkagépre, és megverte a gépkezelőt), ezután pedig álarcos férfiak – állítólag fociszurkolók és helyi bűnözők – lécekkel,

²¹ Vučić: Protiv metroa su zgubidani koji ne znaju šta će sa sobom u 11 sati. *NI*, 2021. november 22.

²² Na protestu zatraženo povlačenje zakona o eksproprijaciji i referendumu. *NI*, 2021. november 23.

²³ Невладине организације предале Скупштини петицију против Закона о референдуму. *Политика*, 2021. november 24.

²⁴ Протест еколошких покрета у центру Београда. *Политика*, 2021. november 24.

²⁵ Усвојене измене и допуне Закона о експропријацији. *PTC*, 2021. november 26.; Усвојен Закон о референдуму и народној иницијативи, укида се праг излазности од 50 одсто. *PTC*, 2021. november 25.

²⁶ У Београду протест и шетња централним градским улицама због загађења ваздуха. *PTC*, 2021. november 28.

²⁷ Протестни скупови због хапшења грађана током блокаде путева. *PTC*, 2021. november 28.

gumikalapácsokkal támadtak a tiltakozókra.²⁸ A támadók a šabaci önkormányzat szolgálati autóival érkeztek.²⁹ Feladatuk nyilvánvalóan az volt, hogy erőszakkal utat nyissanak a buszoknak, amelyekkel a helyi küldöttek a legnagyobb kormány-párt (Srpska napredna stranka – SNS) alapításának 13. évfordulójára rendezett belgrádi ünnepségre tartottak.³⁰ A šabaci támadás előtt és után is előfordultak kisebb incidensek,³¹ ám a tiltakozások nem csillapodtak. Nem használtak a szabálysértési bírságok sem. Az egyenruhás rendőrök – az első alkalmak kivételével – alig voltak jelen, és nem intézkedtek (a šabaci incidens előtt is levonultak, nem akadályozták meg a támadást). A rendőrök vagy a tiltakozásoktól távolabb igazoltatták a (feltételezett) résztvevőket, vagy pedig videófelvételek alapján azonosították őket, és tömeges eljárásokat indítottak.³² A prokupljei szabálysértési bíróság volt az első, amelyik megszüntetett egy ilyen eljárást. Megállapította, hogy a rendőrség által benyújtott bizonyítékok nem használhatók fel, mivel azokat törvénytelenül szerezték be. A volt adatvédelmi biztos, Rodoljub Šabić már korábban jelezte, hogy a rögzítés törvénytelen, hiszen a rendőrök – a rendőrségről szóló törvény és a belügyi tárca (Ministarstvo unutrašnjih poslova – MUP) szabályzata szerint – kötelesek lettek volna tudatni a tüntetőkkel, hogy felvétel készül róluk, ezt azonban elmulasztották.³³ Mivel hasonló eljárások nemcsak Prokupljében, hanem Szerbia-szerte előfordultak, a szabálysértési bíró döntésének nagy jelentőséget tulajdonítottak.

A megfélemlítés és lejárátás más módjával is próbálkozott a kormányzat. Decemberben az ismert szerb rendezőt, Goran Markovićot civil ruhás rendőrök akarták igazoltatni a tiltakozás után. Azt mondták, „helytelen magatartást tanúsított”, amikor a „hídon gyalogolt” (a tiltakozók a belgrádi hidakon is rendszeresen megbénították a forgalmat). A rendező szerint a két rendőr követte, és megvárták, míg senki sincs a közelében. Marković azonban nem adta át okmányait. Szerinte

²⁸ Miloš Ž. Lazić: *Jeziva fotografija: Jurišnik SNS-a pokušava da čekićem udari aktivistu*. *Nova.rs*, 2021. november 27.

²⁹ Uhapšen batinaš iz Šapca koji je flašom udario devojkju, drugi pušten da se brani sa slobode. *Danas*, 2022. február 7.

³⁰ Dva meseca umire 50 ljudi dnevno, a SNS ovako slavi rođendan (FOTO). *BIZLife*, 2021. november 28.

³¹ Blokade puteva širom Srbije, zabeleženo više incidenata (FOTO/VIDEO). *Danas*, 2021. december 4.

³² Šabić: Masovno se pokreću postupci protiv učesnika protesta. *Nedeljnik*, 2022. január 10.

³³ Veljko Popović: *Stručnjaci: Značajne odluke suda o video simanju u slučaju učesnice protesta protiv Rio Tinta*. *Glas Amerike*, 2022. április 13.

csak azért nem vették őrizetbe, mert időközben megjelentek más tüntetők is, akik a vitát látva telefonjaikkal videózni kezdtek. A rendőrök elmenekültek.³⁴ A rendező szerint az akció célja a megfélemlítés volt.³⁵ A nemzetközileg is jegyzett művész nem kapott állami támogatást a tervezett filmjéhez,³⁶ a bulvárlapok pedig az egyik interjúja után arról írtak, kivégzéssel fenyegette az államfőt (azt mondta, reméli, Vučić nem feledi Ceaușescu sorsát, és vérontás nélkül vonul vissza).³⁷ A vérszomjasnak minősített³⁸ Markovićról a kormányfő is azt mondta: valaha Đinđić megölésére buzdított.³⁹ Az ubi Milorad Petrović december elején a Facebookon jelezte, hogy részt vesz a Rio Tinto elleni tüntetésen, illetve arról írt, hogy szeretne tiltakozást szervezni a lakhelyén is. Másnap rendőrök keresték fel, a bírósági végzés szerint kábítószer- és illegális fegyverkereskedelem miatt tartottak nála házkutatást.⁴⁰ A niši Saša Stojiljković, aki szintén a Facebookon buzdított tiltakozásra, a rendőrségtől szóbeli figyelmeztetést kapott: nem vehet részt a tüntetésen, ha pedig mégis megtenné, több szabálysértési és büntető-eljárást indíthatnak ellene. Azt állítja, hogy a rendőrök azt mondták, a helyszínen lévőket telefonjaik alapján azonosítják majd. Stojiljković egy civil szervezet (Nacionalna koalicija za decentralizaciju – NKD) aktivistája, a szervezet szerint három városból nyolc hasonló esetről szereztek tudomást.⁴¹ A tüntetések idején több újságíró ismeretlen elkövetők megtámadtak és bántalmaztak, a rendőrség egyszer sem avatkozott közbe.⁴²

A bulvárlapok és tévék Markovićra zúdított ösztüze, illetve a rendőri túlkapások nyilvánvalóvá tették, hogy a szünni nem akaró tüntetések zavarják

³⁴ U. Miletić: *Goran Marković: Ne dam ličnu kartu, uhapsite me slobodno. Danas*, 2021. december 4.

³⁵ Goran Marković: *Bio sam pračen, legitimisanje je bilo pokušaj zastrašivanja. NI*, 2021. december 5.

³⁶ Goran Marković za Nova.rs: *Divljačka cenzura me neće sprečiti da govorim. Nova.rs*, 2021. december 3.

³⁷ Šta je zapravo rekao Marković i kako Vučićeva mašinerija izvrće izjave? *Direktno*, 2021. december 20.

³⁸ Krvoločni Goran Marković: Vučiću preti streljanjem, a Đinđiću mesec dana pred smrt poručio: Dosta bre više čoveče, skloni se! *Alo.rs*, 2021. december 18.

³⁹ „Pozivao je i na ubistvo premijera Đinđića”: Ana Brnabić o izjavama Gorana Markovića. *NI*, 2021. december 19.

⁴⁰ Sofija Bogosavljev: Milorad zvao ljude na protest, a onda mu je policija upala u stan. *Nova.rs*, 2021. december 3.

⁴¹ Aktivista iz Niša: Policija me probudila u 7h zbog poziva na protest na Fejsbuku. *NI*, 2021. december 6.

⁴² Petar Gajić: *Novinari napadani tokom subotnjih protesta, udruženja: Gde je bila policija? NI*, 2021. december 5.

a kormányzatot (és az államfőt is). A fordulat már a második tömeges útlezárás, a december 4-i tiltakozások után bekövetkezett. A kormányfő vagy nem értesült időben a tervekről, vagy ez volt a szereposztás, Brnabić mindenestre azt mondta, hogy a tiltakozók követeléseai megalapozatlanok és alkotmányellenesek, ő pedig tiszteli az alkotmányt, és a törvényeken akkor sem változtatna, ha egymillió tüntető menne is utcára. Szerinte a tüntetések csak a politikáról szólnak, hiszen ellenzéki politikusok is részt vettek a megmozdulásokon.⁴³ Am a tüntetések után pár nappal Vučić azt mondta – mintegy ellentmondva pártjának, a miniszterelnöknek, munkatársainak és a kormányhoz kritikátlanul lojális sajtónak –, hogy aggódik, hiszen a tiltakozásokon 31 ezren vettek részt, és „ezek nagy számok”. Szerinte tévedtek, akik azt állították, hogy a tüntetéseken csak az ellenzéki pártvezetők vettek részt, és fontos megszólítani azokat, „akik úgy hiszik, van valami probléma”.⁴⁴ Az elnök nyilatkozata jelzésértékű volt: a kormányzat új megközelítést keresett, mert a 2022-es elnök-, parlamenti, illetve a belgrádi önkormányzati választások előtt véget akartak vetni a hétfőenként ismétlődő, néhány óras útzáraknak. A tiltakozók úgy számoltak, hogy a választásokig 16 hétfőre lesz, tehát 16 akcióval kell készülniük,⁴⁵ ez pedig a kormányzatnak elég riasztó perspektíva volt. Vučić a vitatott törvényeket nem írta alá, hanem visszautalta a parlamentnek,⁴⁶ de már túl késő volt az ilyen gesztusokhoz. A tiltakozások nem álltak le, december 11-én ugyan kevesebb tüntető volt, de több helyen ismét leállították a forgalmat.⁴⁷ Bár a kormánypárti sajtó szerint már nem volt miért „folytatni a »sétákat« az autópályán”,⁴⁸ a tüntetők december 18-án a kormány épülete előtt gyülekeztek. December 25-én is tüntet-⁴⁹tek, az akció helyszíné Šabac volt.⁵⁰ Az államfő december 27-én azt mondta,⁵¹

⁴³ Брнабић: Захтеви организатора протеста противуставни. *Политика*, 2021. december 5.

⁴⁴ Vučić: Na subotnjim protestima u celoj Srbiji 31.000 ljudi, to su veliki brojevi, zabrinut sam. *Danas*, 2021. december 7.

⁴⁵ Rade Ranković: Ekolozi najavljuju blokade svake od preostalih 16 subota do izbora. *Glas Amerike*, 2021. december 13.

⁴⁶ Vučić: Sumanuti rokovi za eksproprijaciju, menja se i Zakon o referendumu, do petka gotova procedura. *Danas*, 2021. december 8.

⁴⁷ Lidija Valtner: Ekološki ustanak najavio jednočasovne blokade puteva na više od 50 lokacija. *Danas*, 2021. december 11.

⁴⁸ Дејан Спаловић: Има ли још разлога за „шетње” по ауто-путу. *Политика*, 2021. december 14.

⁴⁹ A szerb ortodoxok egyházi naptárként a Julianus-naptárt használják, náluk a szenteste és a karácsony a Gergely-naptár szerinti január 6-ára és 7-ére esik.

⁵⁰ U subotu protest u Šapcu, glavni zahtev – da „institucije rade svoj posao”. *NI*, 2021. december 23.

⁵¹ Vučić: Projekat Jadar neće biti povučen. *Nova.rs*, 2021. december 27.

hogy a Jadar-projektet nem vonják vissza, a környezetvédők pedig január 3-án folytatták a tüntetéseket,⁵² és január 8-án is az utcán voltak.⁵³ A kormányfő és miniszterei ekkor még bírálták a tüntetőket, mert⁵⁴ „megállítanák Szerbia fejlődését”. A január 12-i tüntetésen⁵⁵ a tiltakozók bejelentették, hogy 15-én újabb nagyszabású megmozdulást szerveznek.⁵⁶ Ez volt az első eset, hogy a tiltakozók egy határátkelőt is lezártak.⁵⁷ A Drina felett átívelő híd Szerbiát és a boszniai Szerb Köztársaságot köti össze a Trbušnica–Šepak átkelőnél. Az akciót főként a Gornje Nedeljice-i tiltakozók szervezték. Mivel kockázatosnak tartották – úgy gondolták, a rendőrség akár a Szerb Köztársaság területéről is megpróbálhatná felszámolni a blokádot –, az akciót körütekintően szervezték meg. Az út zár nem közvetlenül a híd lábánál volt, hanem távolabb, a hídra vezető úton, mindkét irányban. A szervezők azt mondták, néhányan már órákkal korábban a helyszínen voltak, felderítették és megfigyelték a híd, illetve az átkelő környékét.⁵⁸

Brnabić ugyan még bírálta a tüntetőket,⁵⁹ de a kormány ekkor már készült a visszavonulásra. A miniszterelnök – a kormány január 20-i döntését ismeretve – igyekezett olyan benyomást kelteni, mintha az útlezárások, tüntetések okafogyottá váltak volna. Azt mondta, ha az akciók folytatódnak, azok már nem a környezetvédelemről szólnának, hanem pusztán politizálás lenne. „Ez is rendben van, de akkor ne a zöld agenda mögött rejtőzködjének”, mondta a miniszterelnök. Brnabić – mivel közeledtek a választások – az ellenzéki pártokra is utalt. Szerinte pont azok próbálják meg befeketíteni a haladó párti kormányzatot (és Vučić elnököt), akik annak idején Szerbiába hozták a Rio Tintót. A miniszterelnök szerint az ellenzék egyik vezetője – a kormányzati kommunikáció eposzi jelzői szerint az oligarcha és tolvaj –, Dragan Đilas „tovább gazdagodott” (a Rio Tintóval üzletelve), Mladen Đorđević, az Oslobodenje mozgalom elnöke, Đilas

⁵² Gde su danas planirane blokade puteva: Od Gornjih Nedeljica do Londona. *Nova.rs*, 2022. január 3.

⁵³ Bojana Milovanović: MAPA Stop za Rio Tinto: Lokacije današnjih blokada u Srbiji. *Nova.rs*, 2022. január 8.

⁵⁴ Mihajlović o protestima zbog Rio Tinta: Žele da zaustave razvoj Srbije. *NI*, 2022. január 8.

⁵⁵ Ispred Vlade Srbije održani protesti: Zatraženo ukidanje realizacije projekta eksploatacije i prerade minerala jadarit „Jadar”. *Dnevni avaz*, 2022. január 12.

⁵⁶ Nestorović: U subotu okupljanje kod Sava centra, blokada i kod graničnog prelaza. *NI*, 2022. január 12.

⁵⁷ U okviru ekoloških protesta, završena blokada graničnog prelaza Trbušnica. *Danas*, 2022. január 15.

⁵⁸ A szerző szóbeli interjúja.

⁵⁹ Brnabić o protestima: Pitajte Đilasa i Tepić šta su uradili za životnu sredinu. *NI*, 2022. január 15.

„komája”⁶⁰ 717 ezer euróért adta el földjét a cégnek, Nebojša Zelenović tizennyolc évig dolgozott és élt⁶¹ a Rio Tinto mellett, de hat hónappal ezelőttig egyszer sem hallottuk, hogy egy szót szolt volna a cég ellen, hogy aggódott volna, vagy beszélt volna Gornje Nedeljice lakóival”. Brnabić szerint a kormány nem tehet semmiről, az ellenzéki pártok – és a szövetségeseiknek tartott tiltakozók – mégis mindenért Vučićot és az SNS-t hibáztatnák. „Hát, ez nem fog menni”, mondta a miniszterelnök.

Alkalmi szövetségek

Az események kronologikus ismertetéséből láthatjuk a folyamatot, hogyan tudott tényezővé válni néhány szereplő egy, a fősodoron kívüli eseménysorozattal. Amikor Brnabić bejelentette, hogy „pontot tettek a Rio Tinto ügy végére”, Szerbiában csak a zöld, környezetvédelmi és ökolitikai mozgalmak tudtak rendszeresen, ismétlődően tüntetőket az utcára vinni. Bár a tiltakozók száma árapályszerűen változott, még így is állandó és látható jelenlétet tudtak elérni: ez a többi ellenzéki pártnak egy ideje már nem sikerült. Ráadásul a zöldek úgy tudták megtartani közönségüket, hogy céljaik gyakran változtak (egy idő után a Rio Tinto elleni támadás maradt az egyetlen állandó pont), de még világos, átlátható struktúrával sem rendelkeztek. Valójában két, egymáshoz csak a közös érdeklődéssel kapcsolódó csoportot különböztethetünk meg: a politikusok, illetve a politikával kacérkodó aktivisták halmazát, valamint Gornje Nedeljice lakóit. A kis településnek orosz-lánrésze volt abban, hogy 2021-ben és 2022-ben a zöld-politika és a környezetvédelem a szerbiai politika egyik igazodási pontja lett. Sem a kormánykoalíció, sem az ellenzék nem tehetette meg, hogy közömbösnek tűnjön, holott valójában komoly fenntartásokkal viszonyultak a felaprózott, laza hálózatba szerveződő mozgalmakhoz.

Zöldpártok (mozgalmak, egyesületek) korábban is léteztek Szerbiában, ám igazán sohasem volt nagy jelentőségük. Az államigazgatási és önkormányzati tárca nyilvántartása⁶² szerint hat párt nevében szerepelt a „zöld” meghatározás. Ezek közül néhány valójában a nemzeti kisebbségeket képviseli, a Zelena

⁶⁰ Đorđević esküvői tanúja Đilas volt, aki barátjának nevezte, és közös vállalkozásaik is voltak.

⁶¹ Zelenović a közeli Šabac polgármestere volt 2014 és 2020 között.

⁶² Министарство државне управе и локалне самоуправе: *Извод из регистра политичких странака* (2022. február 3.).

stranka Srbije – Zelená Strana Srbska a vajdasági szlovákok érdekképviselője, míg az Evropska zelena partija – Европейская партия зелёных az oroszok pártja. A Zeleni Srbije már 2007 óta zöldnek nevezi magát. A párt 2012-ben egy mandátumhoz jutott a demokraták (Demokratska stranka – DS) koalíciós partnereként. Amikor a volt államfő, Boris Tadić elhagyta a DS-t, a zöldek egy sajátos együttműködést alakítottak ki vele: a 2014-es választások előtt új alapszabályt fogadott el a párt, új programot, Tadićot elnökké választották, és a párt neve is megújult (Nova demokratska stranka – Zeleni). A választások után pártszakadás következett be, a szakadárok új pártot alapítottak (Nova demokratska stranka), a zöldek pedig ismét felvették a régi nevet (Zeleni Srbije). A trükközésre azért volt gyakran szükség, mert a törvény szerint⁶³ Szerbiában pártot alapítani nehéz és költséges, 10 ezer érvényes, közjegyző által hitelesített aláírásra van szükség. Egyszerűbb és olcsóbb átvenni egy meglévő pártot – Dilas pártja (Stranka slobode i pravde – SSP) is egy zöld párt, a Zelena ekološka partija – Zeleni átnevezésével jött létre⁶⁴ –, mint újat alapítani.⁶⁵ A zöldek egy része nem ellenzékben politizál, hanem a jelenlegi kormánypártok között talált koalíciós partnereket.⁶⁶

Az új zöldhullám aktivistái nem tapasztalatlanul szálltak szembe a Rio Tintoval. Aleksandar Jovanović Čuta a mini vízerőművek (*mini hidroelektrane* – MHE) ellen küzdött Szerbia és Bulgária határán. A Stara planina hegységen épülő MHE-k környezetkárosító hatása miatt már 2016-ban elkezdett szervezkedni, és létrehozta civil szervezetét, az OSRP-t (Odbranimo reke Stare planine – ORSP). Szerinte az eredeti tervek alapján Szerbiában 850 MHE épült volna.⁶⁷ A beruházókat az állam 12 éven át kivételezett termelőkként kezelte volna, és magasabb áron vette volna át a villanyáramot, de ennek következménye a természet tönkretétele lett volna. Amikor ezt megértették, „elkezdődött a harc”.⁶⁸ Az MHE-k környezetkárosító hatása a felépítésükből adódik: a gyors, nagy esésű vízfolyamot néhány kilométeres csőbe terelik, és arra használják, hogy a turbinákat meghajtva áramot termeljen. A vízfolyás eredeti medrében

⁶³ *Zakon o političkim strankama*. *Paragraf.rs*, (é. n.).

⁶⁴ Lidija Valtner: *Formirana Stranka slobode i pravde*. *Danas*, 2019. április 19.

⁶⁵ Makai József: *Azért vállaltam politikai szerepet, hogy elpusztítsam ezt a pestist*. *Index.hu*, 2019. július 5.

⁶⁶ Marija Janković: *Ekološke stranke i pokreti u Srbiji: Zašto je zeleno postalo omiljena boja u srpskoj politici*. *BBC News na srpskom*, 2022. február 10.

⁶⁷ A szerző szóbeli interjúja.

⁶⁸ A szerző szóbeli interjúja.

alig marad víz, ezért a természetes élettér nélkül maradt állat- és növényvilág pusztulni kezd.⁶⁹ Čuta szerint a harcot szó szerint kell érteni, „volt bomba, gyújtogatás, baseballütők”.⁷⁰ A küzdelem éveken át tartott⁷¹ a hegység különböző településein.⁷² A *Kreni-Promeni (Mozdulj – Válotzass!)* kezdeményezés vezetője, Savo Manojlović petíciók szervezésével támogatta a tiltakozásokat. Nem tartotta problémának, hogy rengeteg kezdeményezés, irányzat volt a demonstrációkon, mert szerinte rendben van, „ha különböző taktikákat is kipróbálnak” a tiltakozók, és „senkinek sincs monopóliuma az útzárakra és tüntetésekre”.⁷³ A *Kreni-Promeni* Belgrádból indult, Banovo brdo városrészben egy parkot mentettek meg. Manojlović szerint az volt az első a kis győzelmek sorozatában. A környezetvédelmi tiltakozások esetében három célja volt, ebből kettő teljesült, hiszen a kisajátítási törvényt és a népszavazásokról szóló törvényt visszavonták. A bór és a lítium bányászatának betiltását még nem sikerült elérni. Ezt azért tartja fontosnak, mert szerinte a Rio Tinto nem készül kivonulni, hanem kívár, hátha kedvezően alakulnak a politikai folyamatok.⁷⁴ Čuta és Manojlović aktivizmusa mellett a volt šabaci polgármester, Zelenović jelentette a politikai tapasztalatot. Zelenović a DS-ben kezdett politizálni. Amikor Tadić az elvesztett elnökválasztás után távozott a párt éléről – megnyitva az utat Đilas felemelkedése előtt –, Zelenović egy szakadár frakcióhoz (Zajedno za Srbiju – ZZS) csatlakozott, 2016-tól pedig a párttá alakult ZZS elnöke. Šabac polgármesterének kétszer választották meg (2014-ben és 2016-ban), és 2020-ig töltötte be a posztot. A ZZS tagja volt a szerbiai ellenzéki ernyőszervezetnek (Savez za Srbiju – SZS), ám szakított velük, mert a 2020-as parlamenti választások bojkottját elfogadta ugyan, de az önkormányzati választásokon indult, hogy megtarthassa polgármesteri posztját.⁷⁵ Az SNS jelöltje csak három megismételt szavazás után tudta legyőzni. A Zelenović-féle ZZS, Čuta mozgalma, az Ekološki ustanak és a belgrádi baloldali-városvédelmi kezdeményezés, a *Ne davimo Beograd* alapította

⁶⁹ Dušan Komarčević: *Ekološki protest u Beogradu: Traži se obustava projekata štetnih po životnu sredinu*. *Radio Slobodna Evropa*, 2021. április 10.

⁷⁰ A szerző szóbeli interjúja.

⁷¹ Jovana Georgievski: *Strah u Rakiti*. *Radio Slobodna Evropa*, 2018. december 26.

⁷² Sanja Kljajić: *Borba za reku u Rakiti: „Ovde će nekome odleteti glava”*. *DW.com/sr*, 2019. július 13.

⁷³ A szerző szóbeli interjúja.

⁷⁴ Nenad Božović: *Manojlović: Rio Tinto nije ništa otkazao u Srbiji, niti otpustio zaposlene*. *NI*, 2022. március 26.

⁷⁵ *Zelenović odlučio da izađe na izbore u Šapcu*. *NI*, 2020. február 23.

meg a zöld-baloldali Moramo választási koalíciót.⁷⁶ Zelenović szerint Szerbiában már három évtizede rosszul, a konfliktusokra játszva politizálnak, „a régi pártok elhasználódtak”, és „új arcokra van szükség”.⁷⁷ A Moramo környezetvédelmi aktivistákat keresett, a listákat pedig a helyiekkel együttműködve kell elkészíteni.

A Moramo kettős ellenszélben kampányolt. A kormánypártok már tavaly is a zöldpolitika lejárata-sában voltak érdekeltek. Az ellenzék közvetlenül nem támadhatta a környezetvédőket, de a háttérben kemény harcok dúltak. Čuta rossz véleményrel volt az ellenzékéről is, szerinte „mindkét oldalon milliárdosok küzdenek”.⁷⁸ Az ellenzéki politikusok sem voltak kegyesek vele. Már a tavaly szeptemberi tiltakozások után kisebb ökoszervezetek autoriter magatartással vádolták. Az ellenzék erős embereinek befolyása alatt álló sajtóban pedig hónapokon át azt sugalmazták, hogy Čuta együttműködik az SNS-szel. Az ellenérzésnek és támadásnak két oka lehetett. Čuta (és a zöldek) igyekeztek távol tartani a politikai pártokat a tiltakozásoktól. Ez olyan jól sikerült, hogy nem tudtak szövetségesek sem lenni. A másik ok a főáramú ellenzék féltelme lehetett, hogy Čuta a környezetvédelmet csak arra használja, hogy ismertséget szerezzen, mielőtt jelölteti magát a 2022-es elnökválasztásokon.⁷⁹

Van még egy tényező, amellyel sem az ellenzéki tömb, sem a saját útját járó Moramo nem számolt. A tervezett bánya által leginkább fenyegetett Gornje Nedeljice település civil szervezete, a Ne damo Jadar tagjai fenntartásokkal fogadták őket. A helyiek számára az a fontos, hogy a faluban ne legyen bánya, azaz a Rio Tinto ne vásárolhassa meg a szükséges földterületet. Nem tetszik nekik, hogy a cég már megvette az erdő egy részét, amelyből csak a tarvágás maradt, illetve aggódnak, hogy a próbafúrásokból feltörő bór mérgezi a termőföldjeiket.⁸⁰ Az egyesület aktív, de *single issue* mozgalom, egyetlen konkrét problémával foglalkozik: hogy a 2004 óta a környéken kutatásokat végző Rio Tinto mielőbb távozzon – és ez a helyieknek zéró összegű játszma. Részsikereket értek el, például amikor közösen megvettek egy földdarabot. Vagy amikor egyikük felvásárolt egy parcellát, és felszólította a céget, hogy azonnal távolítsa el a próbafúrások után ott maradt csöveket. Ám nem fogalmaznak meg

⁷⁶ Zajedno za Srbiju, Ne davimo Beograd i Ekološki ustanak u koaliciji „Moramo”. 021.rs, 2022. január 19.

⁷⁷ A szerző szóbeli interjúja.

⁷⁸ A szerző szóbeli interjúja.

⁷⁹ Stefan Slavkovic: In Serbia, the Fight for ‘Green’ Votes Turns Ugly. *Balkan Insight*, 2021. szeptember 23.

⁸⁰ A szerző szóbeli interjúja.

más, távlatosabb politikai célt. Talán a Rio Tinto miatt, de semmilyen külföldi beruházást nem támogatnak. Azt mondják, attól félnek, hogy Loznica környéke lehet az új Koszovó (Szerbiában gyakran hallani, hogy Koszovó azért veszett el, mert az albánok – a földek és telkek felvásárlásával – kiszorították a szerbeket). A Moramo vezetői talán tévedtek, ha azt hitték, egyszerű dolguk lesz Gornje Nedeljicében. A helyiek tudni vélik, hogy „Zelenović 8 millió eurót kapott Viola von Cramon német zöldpárti EP-képviselőtől, hogy megbuktassa Vučićot”. Zelenović szerint „Viola többet tett a koszovói szerbekért, mint a helyi Srpska lista politikusai, amikor visszakövetelte a földeket”.⁸¹ A vállalat már felvásárolta a falu egy részét, a helyiek szerint felárat is fizet, ha a volt tulajdonos gyorsan kiköltözik, és elbontja a tetőt, kiveszi a nyílászárókat. A településen sok házból csak a falak maradtak, és ezt a helyiek a lélektani hadviselés részeként élik meg. A miniszterelnök bejelentését, hogy „pontot tettek a Rio Tinto ügy végére”, óvatosan, tartózkodóan fogadták. „Még nem ünneplünk, megvárjuk, mi valósul meg az ígéretekből.” Mindenképpen találkozni akartak a kormányfővel, és garanciákat kapni, hogy a Rio Tinto valóban távozik, illetve felfüggesztik a lítium és a bór bányászatát.⁸² A találkozó ugyan létrejött,⁸³ de a helyiek amiatt aggódnak, hogy a Rio Tinto helyébe bármelyik másik cég beléphet. Februárban azt mondták, a bányáügyi hatóság ellenőre valószínűleg a Rio Tinto terepjárójában utazott. Nem látják nyomát annak, hogy a cég távozni készülne, sőt állítólag újabb területeket szerzett. A helyiek szerint már a kínaiak is telkeket vásárolnak, ezért úgy gondolják, talán valamelyik kínai cég mögé bújna a Rio Tinto.⁸⁴ Márciusban a vállalat dolgozói ismét felbukkantak a falu határában.⁸⁵

A 2022. április 3-án megtartott elnök- és parlamenti választásokat az SNS nyerte. Többséget ugyan nem szerzett a 250 fős parlamentben, ám a 120 mandátum nem sokkal kevesebb a szükségesnél, a kormányzáshoz pedig találhat koalíciós partnereket. Az ellenzéki áttörés ismét elmaradt. A nagy, közös lista (Ujedinjeni za pobedu Srbije – UZPS) 13,68 százaléknyi szavazatot szerzett, amiért 38 mandátum járt. A Moramo koalíciót 2021 decemberében 13 százalékon

⁸¹ A szerző szóbeli interjúja.

⁸² A szerző szóbeli interjúja.

⁸³ Predstavnici „Ne damo Jadar“ na sastanku sa premijerkom u Vladi Srbije. *NI*, 2022. január 24.

⁸⁴ A szerző szóbeli interjúja.

⁸⁵ Žaklina Tatalović: Meštani Gornjih Nedeljica zatekli predstavnike Rio Tinta na svojim njivama. *NI*, 2022. március 17.

mérték.⁸⁶ Az április 3-i választáson 4,7 százalékkal jutottak be a parlamentbe, és 13 mandátumot szereztek. Elnökjelöltjük, Biljana Stojković egyetemi tanár a szavazatok 3,2 százalékát kapta. Ezek nem túl látványos eredmények. Vučić még Gornje Nedeljicét is elvitte, igaz, csak 56 százalékot kapott (2017-ben 80 százalékot). A helyiek szerint sikere annak köszönhető, hogy sokan elhitték, a Rio Tinto valóban elköltözik. Az SNS mindent megszervezett, mert fontos volt letörni a zendülő falut. A helyiek szerint a szavazatszámoló bizottságban a haladók és a radikálisok ültek, illetve a bányavállalatnál dolgozók szülei. A szavazókat szervezetteren és folyamatosan szállították, különösen az időseket.⁸⁷

A zöldek tévedtek, amikor azt hitték, a választás majd népszavazás lehet az ökolitika, illetve a kormányzó (és hatékony gépezetet működtető) SNS között. A választások után a környezetvédők gyengének tűnhettek, Vučić ugyanis a kormányfőt hibáztatta, mert „a külföldi szolgálatok és a nép egy részének nyomására” döntöttek. „Itt nem a Rio Tinto a fontos”, hanem az, hogy lemondtak arról, ami „az aranyuk és kőolajuk”, azaz a gazdagságuk alapja lehetne. „Azért, mert így akarta valaki, akit a Rockefeller fizet.”⁸⁸

Felhasznált irodalom

- Aktivista iz Niša: Policija me probudila u 7h zbog poziva na protest na Fejsbuku. *NI*, 2021. december 6. Online: <https://rs.n1info.com/vesti/aktivista-iz-nisa-policija-me-probudila-u-7h-zbog-poziva-na-protest-na-fejsbuku/>
- Blokade puteva širom Srbije, zabeleženo više incidenata (FOTO/VIDEO). *Danas*, 2021. december 4. Online: www.danas.rs/vesti/drustvo/pocelo-okupljanje-gradjane-zbog-najavljenih-blokada-puteva/
- Bogosavljev, Sofija: Milorad zvao ljude na protest, a onda mu je policija upala u stan. *Nova.rs*, 2021. december 3. Online: <https://nova.rs/vesti/hronika/milorad-zvao-ljude-na-protest-a-onda-mu-je-policija-upala-u-stan/>

⁸⁶ Demostat: *Prezentacija istraživanja: Predizborno mnjenje građana Srbije – novembar 2021* (2021. december 25.).

⁸⁷ K. Vučićević: *Žitelji Nedeljica tužni i povređeni zbog optužbi – rezultati izbora isti su kao i u celoj Srbiji*. *Danas*, 2022. április 5.

⁸⁸ *Od Loznice smo mogli da napravimo mali Tokio! Predsednik Vučić o Rio Tintu, otkrio da se pregovara o dolasku sa dva proizvođača automobila!* *Informer*, 2022. április 17.

- Božović, Nenad; Manojlović: Rio Tinto nije ništa otkazao u Srbiji, niti otpustio zaposlene. *NI*, 2022. március 26. Online: <https://rs.n1info.com/vesti/manojlovic-rio-tinto-nije-nista-otkazao-u-srbiji-niti-otpustio-zaposlene/>
- Brnabić: Poništene dozvole, odluke, rešenja – stavili smo tačku na Rio Tinto. *NI*, 2022. január 20. Online: <https://rs.n1info.com/vesti/brnabic-ukinuta-uredba-o-prostornom-planu-za-projekt-jadar/>
- Брнабић: Захтеви организатора протеста противуставни. *Политика*, 2021. december 5. Online: www.politika.rs/scc/clanak/493762/Brnabic-Zahtevi-organizatora-protesta-protivustavni
- Брнабићева: Рио Тинто ускоро неће бити у Србији. *Политика*, 2022. január 18. Online: www.politika.rs/scc/clanak/497270/Brnabiceva-Rio-Tinto-uskoro-nece-biti-u-Srbiji
- Brnabić o protestima: Pitajte Đilasa i Tepić šta su uradili za životnu sredinu. *NI*, 2022. január 15. Online: <https://rs.n1info.com/vesti/brnabic-o-protestima-pitajte-djilasa-i-tepic-sta-su-uradili-za-zivotnu-sredinu/>
- Demostat: *Prezentacija istraživanja: Predizborno mnjenje građana Srbije – novembar 2021.* (2021. december 25.). Online: <https://demostat.rs/sr/vesti/istrazivanja-prezentacija-istrazivanja-predizborno-mnenje-gradana-srbije-novembar-2021/1359>
- Dva meseca umire 50 ljudi dnevno, a SNS ovako slavi rođendan (FOTO). *BIZLife*, 2021. november 28. Online: <https://bizlife.rs/dva-meseca-umire-50-ljudi-dnevno-a-sns-ovako-slavi-rodjendan-foto/>
- Ekologija samo na rečima: Iza učesnika današnjeg protesta ostale gomile đubreta (FOTO). *Novosti.rs*, 2021. szeptember 11. Online: www.novosti.rs/vesti/politika/1035413/ekologija-samo-recima-iza-ucesnika-danasnjeg-protesta-ostale-gomile-djubreta-foto
- Ekološki ustanak – „marš Rio Tinto“ i kritike vlastima uz tenzije na mostu. *NI*, 2021. szeptember 11. Online: <https://rs.n1info.com/vesti/blog-uzivo-ekoloski-ustanak-u-beogradu-uskoro-pocinje-protest/>
- Gajić, Petar: Novinari napadani tokom subotnjih protesta, udruženja: Gde je bila policija? *NI*, 2021. december 5. Online: <https://rs.n1info.com/vesti/novinari-napadani-tokom-subotnjih-protesta-udruzenja-gde-je-bila-policija/>
- Gde su danas planirane blokade puteva: Od Gornjih Nedeljica do Londona. *Nova.rs*, 2022. január 3. Online: <https://nova.rs/vesti/politika/gde-su-danas-planirane-blokade-puteva-od-gornjih-nedeljica-do-londona/>
- Georgievski, Jovana: Strah u Rakiti. *Radio Slobodna Evropa*, 2018. december 26. Online: www.slobodnaevropa.org/a/stara-planina-rakita-male-hidroelektrane/29672230.html
- Goran Marković: Bio sam praćen, legitimisanje je bilo pokušaj zastrašivanja. *NI*, 2021. december 5. Online: <https://rs.n1info.com/vesti/goran-markovic-bio-sam-pracen-legitimisanje-je-bilo-pokusaj-zastrasivanja/>

- Goran Marković za Nova.rs: Divljačka cenzura me neće sprečiti da govorim. *Nova.rs*, 2021. december 3. Online: <https://nova.rs/kultura/goran-markovic-cenzura-fcs/>
- Gov't set to confirm Rio Tinto's departure from Serbia. *Tanjug*, 2022. január 19. Online: www.tanjug.rs/full-view_en.aspx?izb=711919
- Građani besni zbog blokiranih saobraćajnica: Verbalni okršaji sa učesnicima „ekološkog” protesta (VIDEO). *Novosti.rs*, 2021. szeptember 11. Online: www.novosti.rs/vesti/politika/1035403/gradjani-besni-zbog-blokiranih-saobracajnica-verbalni-okrsaji-ucesnicima-ekoloskog-protesta-video
- Ispred Vlade Srbije održani protesti: Zatraženo ukidanje realizacije projekta eksploatacije i prerade minerala jadarit „Jadar”. *Dnevni avaz*, 2022. január 12. Online: <https://avaz.ba/region/srbija/709749/ispred-vlade-srbije-odrzani-protesti-zatrazeno-ukidanje-realizacije-projekta-eksploatacije-i-prerade-mineralajadarit-jadar>
- Janković, Marija: Ekološke stranke i pokreti u Srbiji: Zašto je zeleno postalo omiljena boja u srpskoj politici. *BBC News na srpskom*, 2022. február 10. Online: www.bbc.com/serbian/lat/srbija-60230813
- Kljajić, Sanja: Borba za reku u Rakiti: „Ovde će nekome odleteti glava”. *DW.com/sr*, 2019. július 13. Online: www.dw.com/sr/borba-za-reku-u-rakiti-ovde-%C4%87e-nekome-odleteti-glava/a-49577288
- Krvoločni Goran Marković: Vučiću preti streljanjem, a Đinđiću mesec dana pred smrt poručio: Dosta bre više čoveče, skloni se! *Alo.rs*, 2021. december 18. Online: www.alo.rs/vesti/politika/576898/goran-markovic-zoran-dindic-premijervest
- Komarčević, Dušan: Ekološki protest u Beogradu: Traži se obustava projekata štetnih po životnu sredinu. *Radio Slobodna Evropa*, 2021. április 10. Online: www.slobodnaevropa.org/a/ekolo%C5%A1ki-protest-u-beogradu/31195352.html
- Lazić, Miloš Ž.: Jeziva fotografija: Jurišnik SNS-a pokušava da čekićem udari aktivistu. *Nova.rs*, 2021. november 27. Online: <https://nova.rs/vesti/hronika/jeziva-fotografija-jurisnik-sns-a-pokusava-da-cekicem-udari-aktivistu/>
- Makai József: Azért vállaltam politikai szerepet, hogy elpusztítsam ezt a pestist. *Index.hu*, 2019. július 5. Online: https://index.hu/kulfold/2019/07/05/szerbia_trifunovic_parlament_valasztasok_szinesz_politikus_portere_raport
- Manojlović: Brutalna cenzura, RTS neće da pusti reklamu protiv Rio Tinta. *NI*, 2021. november 18. Online: <https://nova.rs/vesti/drustvo/manojlovic-brutalna-cenzura-rts-nece-da-pusti-reklamu-protiv-rio-tinta/>
- Mihajlović o protestima zbog Rio Tinta: Žele da zaustave razvoj Srbije. *NI*, 2022. január 8. Online: <https://rs.n1info.com/vesti/mihajlovic-o-protestima-zbog-rio-tinto-zele-da-zaustave-razvoj-srbije/>

- Miletić, U.: Goran Marković: Ne dam ličnu kartu, uhapsite me slobodno. *Danas*, 2021. december 4. Online: www.danas.rs/vesti/drustvo/ne-dam-licnu-kartu-uhapsite-me-slobodno/
- Milovanović, Bojana: Zorana Đinđića vredali na eko protestu, šta Ćuta kaže na to. *Nova.rs*, 2021. szeptember 12. Online: <https://nova.rs/vesti/politika/zorana-djindjica-vredjali-na-eko-protestu-sta-cuta-kaže-na-to/>
- Milovanović, Bojana: MAPA Stop za Rio Tinto: Lokacije današnjih blokada u Srbiji. *Nova.rs*, 2022. január 8. Online: <https://nova.rs/vesti/drustvo/mapa-stop-za-rio-tinto-lokacije-danasnjih-blokada-u-srbiji/>
- Министарство државне управе и локалне самоуправе: *Извод из регистра политичких странака* (2022. február 3.). Online: <http://mduls.gov.rs/wp-content/uploads/Izvod-iz-Registra-politickih-stranaka.pdf?script=lat>
- Министарства грађевинарства, саобраћаја и инфраструктуре, Република Србија: *Просторни план подручја посебне намене за реализацију пројекта експлоатације и прераде минерала јадарита „Јадар“*. Београд, Институт за архитектуру и урбанизам Србије, 2019. Online: www.mgsi.gov.rs/sites/default/files/NACRT%20PPPN%20JADAR%20JU.pdf
- Na protestu zatraženo povlačenje zakona o eksproprijaciji i referendumu. *NI*, 2021. november 23. Online: <https://rs.n1info.com/vesti/protest-kod-skupstine-traze-pov-lacenje-zakona-o-eksproprijaciji-i-referendumu/>
- Nestorović: U subotu okupljanje kod Sava centra, blokada i kod graničnog prelaz. *NI*, 2022. január 12. Online: <https://rs.n1info.com/vesti/nestorovic-u-subotu-okupljanje-kod-sava-centra-blokiramo-i-granicni-prelaz/>
- Od Loznice smo mogli da napravimo mali Tokio! Predsednik Vučić o Rio Tintu, otkrio da se pregovara o dolasku sa dva proizvođača automobila! *Informer*, 2022. április 17. Online: <https://informer.rs/vesti/politika/696201/loznice-smo-mogli-napravi-mo-mali-tokio-predsednik-vucic-rio-tintu-otkrio-pregovara-dolasku-dva-proizvod-jaca-automobila>
- Održan Ekološki ustanak, organizatori traže obustavu seče šuma i emisiju na RTS (FOTO/VIDEO). *Danas*, 2021. április 10. Online: www.danas.rs/vesti/drustvo/protest-ekoloski-ustanak-danas-u-beogradu/
- Popović, Veljko: Stručnjaci: Značajne odluke suda o video simanju u slučaju učesnice protesta protiv Rio Tinta. *Glas Amerike*, 2022. április 13. Online: www.glasamerike.net/a/balkan-srbija-protesti-sudovi-sudenje-pravosudje-ekologija-policija-do-kazi-snimanje-prepoznavanje-rio-tinto/6527390.html

- „Pozivao je i na ubistvo premijera Đinđića”: Ana Brnabić o izjavama Gorana Markovića. *NI*, 2021. december 19. Online: www.blic.rs/vesti/politika/pozivao-je-i-na-ubistvo-premijera-djindica-ana-brnabic-o-izjavama-gorana-markovica/f6xlqnj
- Predstavnici „Ne damo Jadar“ na sastanku sa premijerkom u Vladi Srbije. *NI*, 2022. január 24. Online: <https://rs.n1info.com/vesti/predstavnici-ne-damo-jadar-na-sastanku-sa-premijerkom-u-vladi-srbije/>
- Protest „Ekološki ustanak” održan ispred zgrade RTS. *Euronews Srbija*, 2021. november 6. Online: www.euronews.rs/srbija/drustvo/24078/protest-ekoloski-ustanak-odrzan-ispred-zgrade-rts/vest
- Протест еколошких покрета у центру Београда. *Политика*, 2021. november 24. Online: www.politika.rs/scc/clanak/492962/Protest-ekoloskih-pokreta-u-centru-Beograda
- Protest za bezopasan vazduh zakazan za 10. januar u Beogradu. *Balkan Green Energy News*, 2021. január 6. Online: <https://balkangreenenergynews.com/rs/protest-za-bezopasan-vazduh-zakazan-za-10-januar-u-beogradu/>
- Протестни скупови због хапшења грађана током блокаде путева. *PTC*, 2021. november 28. Online: www.rts.rs/page/stories/ci/story/124/drustvo/4607996/protest-reakcija-hapsenje.html
- Ranković, Rade: Ekolozi najavljuju blokade svake od preostalih 16 subota do izbora. *Glas Amerike*, 2021. december 13. Online: www.glasamerike.net/a/srbija-blokade-ekolo-gija-miketi%C4%87-rio-tinto-eksproprijacija/6352111.html
- Rio Tinto zabrinut zbog izjava predstavnika Vlade o povlačenju prostornog plana. *NI*, 2022. január 20. Online: <https://rs.n1info.com/vesti/rio-tinto-zabrinut-zbog-izjava-predstavnika-vlade-o-povlacenju-prostornog-plana/>
- RTS: Nisu ispunjeni formalni uslovi za emitovanje spota protiv Rio Tinta. *NUNS*, 2021. november 23. Online: <https://nuns.rs/rts-nisu-ispunjeni-formalni-uslovi-za-emitovanje-spota-protiv-rio-tinta/>
- Slavkovic, Stefan: In Serbia, the Fight for ‘Green’ Votes Turns Ugly. *Balkan Insight*, 2021. szeptember 23. Online: <https://balkaninsight.com/2021/09/23/in-serbia-the-fight-for-green-votes-turns-ugly/>
- Спаловић, Дејан: Има ли још разлога за „шетње” по ауто-путу. *Политика*, 2021. december 14. Online: www.politika.rs/scc/clanak/494479/Ima-li-jos-razloga-za-setnje-po-auto-putu
- Šabić: Masovno se pokreću postupci protiv učesnika protesta. *Nedeljnik*, 2022. január 10. Online: www.nedeljnik.rs/sabic-masovno-se-pokrecu-postupci-protiv-ucenika-protesta/

- Šta je zapravo rekao Marković i kako Vučićevo mašinerija izvrće izjave? *Direktno*, 2021. december 20. Online: <https://direktno.rs/vesti/drustvo-i-ekonomija/388864/goram-markovic-izjava-aleksandar-vucic.html>
- Tatalović, Žaklina: Meštani Gornjih Nedeljica zatekli predstavnike Rio Tinta na svojim njivama. *NI*, 2022. március 17. Online: <https://rs.n1info.com/vesti/mestani-gornjih-nedeljica-zatekli-predstavnike-rio-tinta-na-svojim-njivama/>
- У Београду протест и шетња централним градским улицама због загађења ваздуха. *PTC*, 2021. november 28. Online: www.rts.rs/page/stories/ci/story/124/drustvo/4607677/u-beogradu-protest-zbog-zagadjjenja-vazduha.html
- Уhapшен батинаш из Шапца који је флашом ударио девојку, други пуштен да се брани са слободe. *Danas*, 2022. február 7. Online: www.danas.rs/vesti/drustvo/uhapsen-batinas-iz-sapca-koji-je-flasom-udario-devojku-drugi-pusten-da-se-brani-sa-slobode/
- У оквиру еколошких protesta, завршена блокада граничног прелаза Трбушница. *Danas*, 2022. január 15. Online: www.danas.rs/vesti/drustvo/u-okviru-ekoloskih-protesta-zavrшена-blokada-granicnog-prelaza-trbusnica/
- У суботу протест у Шапцу, главни захтев – да „институције раде свој посао“. *NI*, 2021. december 23. Online: <https://rs.n1info.com/vesti/u-subotu-protest-u-sapcu-glavni-zahtev-da-institucije-rade-svoj-posao/>
- Усвојене измене и допуне Закона о експропријацији. *PTC*, 2021. november 26. Online: www.rts.rs/page/stories/ci/story/1/politika/4606639/skupstina-eksproprijacija.html
- Усвојен Закон о референдуму и народној иницијативи, укида се праг излазности од 50 одсто. *PTC*, 2021. november 25. Online: www.rts.rs/page/stories/ci/story/1/politika/4605242/zakon-referendum-usvajanje.html
- Valtner, Lidija: Formirana Stranka slobode i pravde. *Danas*, 2019. április 19. Online: www.danas.rs/vesti/politika/formirana-stranka-slobode-i-pravde/
- Valtner, Lidija: Ekološki ustanak najavio jednočasovne blokade puteva na više od 50 lokacija. *Danas*, 2021. december 11. Online: www.danas.rs/vesti/drustvo/ekoloski-ustanak-najavio-jednocasovne-blokade-puteva-u-50-lokacija/
- /VIDEO/ Jasna poruka sas kupa opozicije! Zoran Đinđić je kriminalizovao privatizaciju i prodao fabrike u bescenje! *Informer*, 2021. szeptember 11. Online: <https://informer.rs/vesti/politika/636567/jasna-poruka-skupa-opozicije-ispred-skupstine>
- Vucic: Government looks likely to scrap Rio Tinto contracts. *Tanjug*, 2022. január 13. Online: www.tanjug.rs/full-view_en.aspx?izb=710707
- Vučić: Na subotnjim protestima u celoj Srbiji 31.000 ljudi, to su veliki brojevi, zabrinut sam. *Danas*, 2021. december 7. Online: www.danas.rs/vesti/drustvo/vucic-na-subotnjim-protestima-u-celoj-srbiji-31-000-ljudi-to-su-veliki-brojevi-zabrinut-sam/

- Vučić o ekološkom protestu: Pored antivaksera, u Srbiji se pojavili i antirudari. *NI*, 2021. szeptember 12. Online: <https://rs.n1info.com/vesti/vucic-o-ekoloskom-protestu-pored-antivaksera-u-srbiji-se-pojavili-i-antirudari/>
- Vučić: Projekat Jadar neće biti povučen. *Nova.rs*, 2021. december 27. Online: <https://nova.rs/vesti/drustvo/vucic-projekat-jadar-nece-bit-povucen/>
- Vučić: Protiv metroa su zgubidani koji ne znaju šta će sa sobom u 11 sati. *NI*, 2021. november 22. Online: <https://rs.n1info.com/vesti/vucic-protiv-metroa-su-zgubidani-koji-ne-znaju-sta-ce-sa-sobom-u-11-sati/>
- Vučić: Sumanuti rokovi za eksproprijaciju, menja se i Zakon o referendumu, do petka gotova procedura. *Danas*, 2021. december 8. Online: www.danas.rs/vesti/drustvo/vucic-sumanuti-rokovi-za-eksproprijaciju-zakon-ne-uredjuje-oblast-na-odgovarajuci-nacin/
- Vučičević, K.: Žitelji Nedeljica tužni i povređeni zbog optužbi – rezultati izbora isti su kao i u celoj Srbiji. *Danas*, 2022. április 5. Online: www.danas.rs/vesti/politika/izbori22/zitelji-nedeljica-tuzni-i-povredjeni-zbog-optuzbi-rezultati-izbora-isti-su-kao-i-u-ce-loj-srbiji/
- Zajedno za Srbiju, Ne davimo Beograd i Ekološki ustanak u koaliciji „Moramo”. *021.rs*, 2022. január 19. Online: www.021.rs/story/Info/Srbija/295536/Zajedno-za-Srbiju-Ne-davimo-Beograd-i-Ekoloski-ustanak-u-koaliciji-Moramo.html
- Zakon o političkim strankama. *Paragraf.rs*, (é. n.). Online: www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_politickim_strankama.html
- Zelenović odlučio da izađe na izbore u Šapcu. *NI*, 2020. február 23. Online: <https://rs.n1info.com/vesti/a571867-nebojsa-zelenovic-izlazi-na-izbore-u-sapcu/>